

Тіл үйретуде интерактивті әдісті қолданудың ерекшелігі

А.Е. Саденова

Әл-Фараби атыдағы ҚазҰУ
Шетелдіктердің тілдік және
жалпы білім беру дайындығы
кафедрасының доценті

Егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар қазақ тілін меңгертудің әр түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекетінде белсенді, шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын өзге тілді жеке тұлғаны қалыптастыру ісіне ерекше мән берілуде. Ендеше, тіл үйренушінің дүниетанымын кеңейтуде, қарым-қатынаста белсенділігін арттырып, білім, біліктерін жетілдірудің қоғамдық мәні зор.

Тіл үйрету өзгеше әдістемелерді қолдануды, әрі өте көп ізденістерді талап ететін көлемді жұмыс болып табылады. Сондықтан тіл үйрету әдістемесіне жаңаша қарауды, оқытушы іс-әрекетін жаңаша ұйымдастыруды талап етеді.

Тіл үйретуде тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым әдеттерін машықтандыру, дамыту саласында көптеген жұмыстар атқарылып жатады. Дегенмен де, бір тілді шет тілі ретінде үйренуде, бұл машықтарды, қабілеттерді бірдей ілгерілету өте қиын. Өйткені, әркімнің қабілетінің әр түрлі деңгейде болуы да көп әсер етеді. Бұрынғы уақытта студентке ақпаратты беруде басты рөлді оқытушы атқарса, ал қазіргі таңда оқытушы студенттердің тіл үйренуге деген белсенділігін арттырып, ақпаратты студентке өздігінен оқып-үйренуге дағдылап отырады. Бұл жағдайда оқытушы тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен бірге оқу материалдарын жетік меңгерген, білікті, әдіскер маман болуы керек.

Қазіргі кезеңде тілін оқыту әдістемесінде бұрынғы дәстүрлі әдістемелерден елеулі айырмашылықтар бар, жаңа ізденістегі соны оқыту әдістемелерінің бірі интерактив әдістемесі қолданылып келеді. Интерактив әдістемесі оқыту әдістемесінің сапасын арттыру үшін жоғары белсенділікті дамыту болып табылады /1/.

«Интерактивтік» деген сөз энциклопедияда көрсетілгендей, «интеракция» деген ұғымнан келіп шығады. Ал «интеракция» жеке тұлғалардың жұптық, топтық өзара біріккен әрекеті, бір-біріне алма кезек әсер етуі. Ол екі жақты әрекет.

Тіл үйренушілер ақпаратты қабылдаушы да, жіберуші де бола алады, себебі меңгеріп жүрген тіл елінің, ана тілінің мәдениеті, өзекті халықаралық мәселелер қатысымның мазмұнын қамтиды.

Қатынастың вербалды және бейвербалды құралдарының көмегімен тіл үйренушілер арасындағы ауысып отыратын өзара әрекет интеракт болып табылады. Интеракт – латын тіліндегі «Inter» және «actus» деген сөзден

шыққан, орысша «поступок», қазақша «әрекет» деген мағынаны білдіреді, яғни интерактив тіл меңгеру кезінде маңызды болып табылады. Құрылымы жағынан ауызша коммуникация тілдік интеракция болып табылады. Диалогтық сөйлесудегі студенттердің белсенді әрекеті, онда қарым-қатынасқа қатысушылар тең құқылы, олар белсенді түрде өзара бірігіп әрекет етеді.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгерудегі интерактивті ұстанымы материалды диалог арқылы беруде көрінеді.

Диалогта жауапты алмай тынбау, керекті ақпаратты анықтаған соң, соңына жететін диалогтық хабар алу, жалыну, өтіну түрлері болады. Әр сөйлеу қадамының мақсаты болады, әрі сол арқылы интеракция «өзара ықпал» пайда болады.

Жалпы ғалымдар интеракцияны коммуникация үдерісінің синонимы ретінде сипаттайды. Интеракция әрекет барысында, әсіресе диалогтық сөйлесуге үйретуде, субъекттердің белсенділігін, олардың шығармашылық ниетін және бірігіп әрекет етуге ұмтылуын қамтамасыз етеді. Бұл әрекеттің спецификалық сипаттамасына оның қарым-қатынасты ұйымдастырудың бір формасы болуы, онда субъектілердің бір уақытта бірігіп өзара әрекет етуі, нәтижеге жетуге диалог барысында бір-бірін түсініп, жауап беру үдерісіне бағытталуы және оның арнайы мазмұны енеді.

Интеракция біріккен әрекетті ұйымдастыру формасы ретінде тілдік қарым-қатынаста негізгі компонент ретінде қарастырылады, өйткені ол көп жағдайда коммуникацияның сипаттамасына сай келеді. Интеракцияны сөз әрекетінің термині тұрғысынан қарастырар болсақ, онда төмендегідей элементтерді ажыратуға болады, бір-бірімен өзара әрекетке түсуші коммуникаттар бірлескен әрекет мақсаты, объектісі, құралы (тілдік белгілер).

Мақсаттардың бір-бірімен үйлесуі нәтижесінде диалогтың түрлері белгілі болады.

Әр сөйлесімнің бірнеше сөйлеу жағдаятына әр түрлі мақсатта жұмсалуды мүмкін. Бір мақсат диалогты құрай алмайды. Диалог түрлі бірнеше мақсаттың үйлесуі арқылы қалыптасады. Алайда тыңдаушының реакциясы сол әртүрлі мақсатты анықтайды. Диалог барысындағы сөйлесім түрлері тыңдаушының әр түрлі реакциясын тудырып, қарым-қатынастың орнауына себеп болуы мүмкін. Сөйлеушінің тыңдаушыға бағытталған сөзі оның өзіне қайта оралатын қоздырғыш түрткі болады.

Интеракция барысында студенттердің істі ұйымдастыра білу қабілеттері де көрініп отырады. Қазақ тілін үйретуде осы интерактивті әдісті қолдануда оқытушы студенттерге кеңесші, серіктес рөлін атқарады. Ал студенттер белсенді түрде әрекет ете отырып, бір-бірін қолдап, толықтырып, диалог жасауға үйренеді. Екі студенттің диалогына үшінші студент те араласа алады.

Диалогтық бірлік интеракцияның жүзеге асуына тәуелді. Ашық мәнді сөйлесім түрлері монолог пен диалогтың айырмашылығы сөйлесушілердің санымен байланысты. Сөйлеуші тіл құралдарын сөйлеу ситуациясына қарай

таңдап, мақсатты түрде қолданады. Ішкі мүмкіндіктеріне байланысты тіл бірліктері сөйлеушілер арқылы өзара үйлесімге түседі.

Сөйлеуші сұрақ қойғанда қарсы сұрақ пен дәлелдеуді талап ететін жауапты қалыптастырады. Берілген жауап келесі қойылатын нақтылаушы сұрақты тудырады. Мәселені нақтылап оның мәнін ашу мақсаты үшін жауап алуды алға тартады. Бұл жерде тыңдаушы қойылған сұраққа ғана жауап беруіне болады. Себебі субъектінің айта алмаған мақсаты көрініп тұрады. Сұрау есімдіктерінің көмегі арқылы жүзеге асып тұрған сөйлеу актілерінің мазмұны және оның бір бағытта дамуы.

Тіл меңгерушінің қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгеруге деген қызығушылығын арттыру, оған ден қойып меңгерту маңызды мәселе. Аталған мәселені шешу үшін бүгінгі тәжірибелер көрсеткендей, тіл меңгеру үдерісінде белсенді формаларды қолдану керек. Бұл формалар екі жақты біріккен әрекетке жетелейтін тіл үйренушіні тіл меңгеру үдерісінде басты субъект ретінде қарастыратын, ал қазақ тілін меңгеру үдерісінде әрекетке бағыттайтын тіл меңгертудің интерактивтік түрлері болып табылады.

Тілдік қарым-қатынастың интерактивтік жағы – ол шартты термин, ол адамдардың біріккен әрекетімен байланысты, олардың біріккен әрекетін ұйымдастыратын тілдік қарым-қатынас болып табылады. Сондай-ақ, интеракция үдерісі әлеуметтік психологияда әлеуметтік тұрғыдан ұйымдастырылған тілдік қарым-қатынас деп көрсетеді. Бұл термин мәселесі әлеуметтік психологияда әуелден-ақ қарастырылады. Кей ғалымдар қарым-қатынас пен біріккен әрекетті теңдестіреді де, оларды коммуникация ретінде қарастырады. Ал кей ғалымдар интеракцияны біріккен әрекеттің, қарым-қатынастың кейбір үдерісінің бір түрі, оның мазмұны ретінде қарастырады. Олардың бірлігі туралы айтса да, қарым-қатынасты коммуникация, ал біріккен әрекетті интеракция ретінде қарастырады.

Оқу үдерісі кезінде студенттердің танымдық үдеріске белсенді қатынасуын анықтау интерактивті әдістің мақсаты болып табылады. Әрбір студент өзінің жеке қабілетін, білімін, ойын, пікірін білдіріп, әңгімеге араласуы студенттердің оқу материалдарын меңгеру барысындағы танымдық үдерістегі біріккен әрекетін көрсетеді. Студенттердің ұжымдық оқу-әрекеттері топтық және жұптық жұмыстардан тұрады. Бұдан студенттердің ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп әрекет жасай алу іскерлігі, бір-бірін қолдай білу және өзара талап қоя білу, өз ісіне жалпыға бірдей іс ретінде қарау, жеке табыстарын немесе сәтсіздіктерін жалпы жұмыс ретінде қарап баға беру және нәтижеге деген қызығушылығын тудыру, өз-өзіне сын көзбен қарай алу іскерлігі көрінеді /2/.

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту барысында үш немесе одан да көп адамнан тұратын топта ұжымдық оқу-іс-әрекеті бойынша студенттер жаңа тілдік материалдарды іс жүзіне енгізуге, лексикалық бірліктерді белсенді түрде қолдануға, қарым-қатынастың әр алуан жағдаяттарында бұрынғы меңгерген білімдерімен байланыстыра отырып қолдануға мүмкіндік алады.

Әрбір студент өз міндетіне жауапкершілікпен қарай отырып, ортақ нәтижеге қол жеткізуге ұмтылады және жеке тапсырмамен жұмыс істей

отырып, топ мүддесін ойлауға үйренеді. Ұжымдық тіл меңгеру барысында студенттердің жеке психологиялық ерекшеліктері, сонымен бірге, олардың мүдделері мен қажеттіліктері ескерілсе, оқыту үдерісі соншалықты тиімді әрі ұтымды болады. Сабақ барысында студентке жеке тұлға ретінде құрметпен қарау, әрбір қатысушының өзіндік ерекшеліктерін ескеру, әрбір студенттің жеке тұлғалылығын сақтау, тұлға аралық қарым-қатынасты жетілдіру мәселелері ескеріліп отыруы керек.

Тіл үйрету сабағы оқытудың негізгі бір түрі болып табылады, оның ерекшеліктері мен мүмкіндіктері күнен күнге өзгеріп жаңаруда. Тіл үйретуге байланысты сабақ түрлерін жетілдірудің түрлі жолдары пайда болуда. Ғылыми тұрғыдан оқу үрдісін басқаруға, оқу технологияларын қолдануға ерекше көңіл бөліне бастады. Ал оқытушының негізгі мақсаты тіл үйретудің жаңа үлгісін пайдаланып, белгілі бір көлемдегі білім мен білік дағдыларын меңгерту, оқу мен тәрбие үрдісін ұйымдастырудың түрлі жаңа әдістерін қарастыру, жаңа технологияларды тіл үйретуде тиімді қолдана білу болып табылады.

Тіл үйрету барысында кейбір оқытушылардың жеке әдістемелерінде қолданылып жүрген рөлдік ойындар, іскерлік ойындар, иммитация әдістері, өрнектеу – осы жоғарғы белсенділікті дамыту әдістемесінің белгілері болып табылады.

Интерактивті әдістер жеке технология ретінде, тақырыпты меңгеру үшін, сабақ ретіндегі жағдайларда қолданылады. Интерактивті әдіс студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуды қамтамасыз етеді. Бұл әдіс оқу материалының әртүрлі кезеңінде құрылып, студенттердің оқуға деген қызығушылығын арттырып, түсінуге мүмкіндік береді. Қазақ тілі сабағында интерактивті әдіс белгілі –бір мақсатқа жету үшін, ортақ шешім қабылдау үшін бір-бірімен түсінісу және келісімге келу мақсатына құрылған диалогты қарым-қатынасты дамыту жүзінде іске асады. Диалогты оқу барысында студент терең ойлап, күрделі мәселелерді талдап, оған сұрыптама жасай отырып өзінің ойлаған шешімін қабылдайды. Бұл үшін дербес, жұп және топтарға арналған рөлдік ойындар, ғылыми жобалар, драмалық көріністер, іскерлік ойындар ұйымдастырылады.

Бұл интерактивті әдіс диалог жасауда студенттердің белсенділін арттырады, бірігіп жұмыс істеуге үйретеді, ізденуге, шығармашылықпен әрекет етуге бейімдейді, өзгелердің пікірі мен құқығын сыйлауға үйретеді.

Қазақ тілі сабағындағы интерактивті әдісті қолданып, оқыту сабақтарын ұйымдастыруда, әрбір сабақ төрт компоненттен тұрады: шығармашылық тапсырма, оқыту ойыны, пікірталас, бағалау.

1. Шығармашылық тапсырма студенттердің өмірімен байланысты, олардың қызығушылығын тудыратын және оқыту мақсатына сәйкес жасалынады. Шығармашылық тапсырма тақырыбын студенттердің білім деңгейіне сай (бастапқы деңгей, орта деңгей, жоғары деңгей) таңдалынады.

2. Топтармен жұмыс жасау немесе әдістеме негізінде оқыту ойыны. Топтармен жұмыс жасау студенттердің жұмысқа қатысуына, ынтымақтастық, ұйымшылдық дағдысын тәжірибеден өткізуде тұлғааралық өзара қарым-

катынаста, белсенді тыңдау, жалпы пікір қалыптастыру, түрлі көзқарастың шығуына рұқсат беру зор мүмкіндіктер беріледі.

3. Пікірталас, талқылау барысында өзгелердің пікірі мен құқығын сыйлап, өз пікірін ұсына білу, талқылауға белсене қатысу.

4. Бағлау. Студенттер өз еңбектерін, білімдерін өздері бағалайды. Мұнда студент қадағалап, қорытынды баға береді.

Қазақ тілін меңгерту барысында интерактивті әдісті қолдануда оқытушы мен студенттер уақытты үнемдейді, студенттердің пәнге деген қызығушылығы артады, теориялық материалды тілдік қатынасым теориясы (жазылым, айтылым, тыңдалым, сөйлесім) арқылы практикалық тұрғыдан талдап, тұжырым жасап, оны өмірде қолдана білуге машықтанады, берілген тапсырманы сауатты, жоғары деңгейде, шығармашылықпен орындай білуге төселеді, кез келген шаршы топта өз көзқарасын дәлелдей отырып, ойын еркін, әрі шебер жеткізе алуға машықтанады. Сол арқылы қазақ тілінің ұлттық құндылықтарын, дәстүрін, әдет-ғұрыптарын өзге мемлекеттердің азаматтарына таныта алады. Студенттердің логикалық ойлау жүйесі дамып, мазмұнға сай түрлі сөзжұмбақтар, танымдық ойындар, ұлттық ойындар үлгілері мен қазақ халқының ойындар үлгілерін кеңінен қолдануға үйренеді. Пән туралы жан-жақты толық білім алады. Қазақ тілін үйрену барысында ақпараттық технологиямен жұмыс жасауды үйренеді. Студенттер өз бетімен жұмыс істеп, өздері қорытынды жасай алады. Сонымен бірге студенттер өз еңбектерін өздері бағалайды.

Әрбір сабақта ұсынылатын тапсырмалардың түрлері қайталанбауы тиіс, қазіргі талаптарға сәйкес оқу үдерісіне байланысты құрылуы керек. Мысалы, қазақ тілінің грамматикасын үйрету сабағында студенттерді топтарға бөлеміз. Бірінші топ лексикалық жаттығулар дайындалған орынға отырады, екінші топ мәтін дайындалған орынға отырады, үшінші топ грамматикалық қағидалар дайындалған орынға отырады. Тапсырманың орындалуына белгілі бір уақыт берілетіні ескертіледі. Белгіленген уақыттан кейін топтар орындарын ауыстырып, сол орындағы тапсырмамен жұмыс жасайды. Аз уақыттың ішінде үш топтың студенттері лексикалық, грамматикалық және мәтінге берілген тапсырманы оқып шығады. Топтағы жұмыс аяқталған соң тапсырманы орындаудың нәтижесін баяндау үшін топ өкілдеріне сөз беріледі. Тапсырма барысында плакаттар, кестелер, суреттер және басқа да көрнекі құралдарды қолданған топтарды қошаметтеп, сабаққа деген ынтасын арттырып отыру керек. Сабақтың келесі сатысында пікірталас, дискуссия болады. Мұнда топтар бір-біріне сұрақ қойып, өздерінің пікірлерін, ойларын ортаға салып белгілі бір келісімге келіп отырады. Сабақтың соңында студенттер өз білім деңгейін, топтың білім деңгейін бағалатып, қорытынды шығарылады.

Сонымен қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда интерактивті әдісті қолдану маңызды болып табылады, сабақтың барысында оқуға және қоғам жұмысына деген белсенділік күшейіп, білім сапасы жақсарып, өмірлік жағдаятты модельдеу, диалог барысында рөлдік қатынасқа түсу, бірге мәселені шешу, сондай-ақ, қауіптену, күмәндану, өз-өзіне сенбеу дәрежесі төмендеп, ғылыми

зерттеулер мен шығармашылық ізденіске қызығушылығы артып көптеген нәтижелерге қол жеткізіледі.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2005.
2. Ломомв Б.Ф. Познания и общения. – М., 1988.
3. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. -М., 1969. -307с.
4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. –М.: «Просвещение». 1985. -159с.
5. Кучинский Г.М. Психологический анализ содержания диалога при совместном решении мыслительной задачи // Проблемы общения в психологии. –М., «Наука». 1981.

Резюме

В статье рассматривается применение интерактивного метода в преподавании казахского языка.

Summary

An application of interactive method in Kazakh language teaching is considered in the article.